

ЗАШТИЋЕНА ПРИРОДНА ДОБРА У ЈАВНОМ ПРЕДУЗЕЋУ „СРБИЈАШУМЕ“

ПРЕДРАГ АЛЕКСИЋ¹
ГОРДАНА ЈАНЧИЋ¹

Извод: Заштићена природна добра доприносе очувању и унапређењу животне средине, биодиверзитета, трајности и квалитета природних ресурса, предела и пејзажа, феномена геонаслеђа, простора као градитељско-урбанистичке категорије и др. У Србији је под заштитом 6,19% територије или 547.176 ha и према учешћу заштићених површина спадамо у земље са средњим степеном заштите. Јавно предузеће за газдовање шумама „Србијашуме“ водеће је предузеће у Србији у газдовању шумама, ловиштима и заштићеним природним добрима. Стара се о 91 заштићеном природном добру површине 244.573,56 ha или 44,7% укупно заштићене површине у Србији. Највеће површине у заштићеним природним добрима чине шумски екосистеми који су основ здраве животне средине и кључни фактор њеног очувања и унапређења.

Кључне речи : заштићена природна добра, старање, заштита, развој, финансирање.

PROTECTED AREAS OF THE STATE ENTERPRISE “SRBIJAŠUME“

Abstract: Protected areas contribute to the conservation and enhancement of the environment, biodiversity, longevity and quality of natural resources and landscapes, geo-heritage phenomena, the space as the architectural-urbanistic category, etc. In Serbia protected areas occupy 6.19 % of the territory or 547,176.00 ha. According to the percentage of protected areas, Serbia is one of the countries with a medium degree of protection. The State Enterprise for Forest Management “Srbijašume” is the leading enterprise in Serbia in the field of forest, hunting grounds and protected areas management. It is the manager of 91 protected areas, covering 244,573.56 ha or 44.7% of the total protected area in Serbia. The largest protected areas are covered with forest ecosystems, as the basis of the healthy environment and the key factor of its conservation and enhancement.

Key words: protected areas, management, protection, development, financing.

1. УВОД

Биолошку разноврсност у Србији карактерише велики генетички, специјски и екосистемски диверзитет.

Природна добра стављају се под заштиту актом надлежног органа на основу предлога Завода за заштиту природе Србије. Тренутно је у Србији под различитим видом заштите 475 природних добара површине 547.176 ha или 6,19 % површине Републике Србије. Јавно предузеће за газдовање шумама „Србијашуме“ стара се о 91 заштићеном природном добру површине 244.573,56 ha, што чини 44,7% површине укупно заштићених природних добара у Србији. Очување, заштита и

¹ др Предраг Алексић, научни сарадник; Гордана Јанчић, дипл. инж. шумарства; ЈП „Србијашуме“ Београд

унапређивање природних вредности представља део стратегије и један од кључних циљева у пословној политици Јавног предузећа „Србијашуме“ Београд.

Данас је око 12% Земљине копнене површине званично заштићено. У земљама бивше Југославије заштићене површине износе у: Словенији око 8,0%, Хрватској 8,7%, БиХ само 1% и земљама Европске уније просечно је под заштитом 7% територије.

Просторним планом Републике Србије (1996) утврђени су основни циљеви заштите природних добара и достизање нивоа од 10% заштићених површина у Републици Србији до 2010. године. Наша земља је потписник многих међународних докумената (конвенције, резолуције, стратегије) који се баве очувањем и унапређењем животне средине, шума и заштићених природних добара. Влада Републике Србије донела је Националну стратегију одрживог развоја (2007) којом су дефинисани национални приоритети: заштита, очување и унапређење биодиверзитета у Србији, повећање површина заштићених природних добара до 10%, проширење мреже заштићених подручја, успостављање еколошких коридора и мреже еколошки значајних подручја и др.

Стратегијом развоја шумарства Републике Србије (2006) дефинисани су циљеви унапређења одрживог газдовања шумама у заштићеним природним добрима.

2. МЕТОД РАДА

У раду су коришћени: Регистар заштићених природних добара у Србији; база података Јавног предузећа „Србијашуме“; подаци из уредби, одлука и решења о заштити природних добара; програми заштите и развоја заштићених природних добара и друга литература. Доступни подаци су груписани и анализирани. Проучене су међународне конвенције, декларације, резолуције и стратегије у области шумарства, заштите природе и животне средине.

3. ЗАШТИТА ПРИРОДЕ И ЗАШТИЋЕНА ПРИРОДНА ДОБРА У СРБИЈИ

Прве идеје о заштити природе јавиле су се пре неколико векова, у свету и код нас, када су донети први прописи о заштити биљних и животињских врста. Зачеци законске заштите у Србији датирају из XIV века. Душановим законом из 1349. године, рударима Сасима била је забрањена сеча шума и утврђена обавеза садње на местима где је шума посечена. Прва заштита Авале везана је за књаза Милоша, који је 1859. године донео наредбу да се загради како би се сачувала. Прво подручје које је било стављено под заштиту била је Обедска бара (1874. године). Прва заштићена природна добра у Србији проглашена су 1948. године, на предлог шумара, и то шумски резервати (С т о ј а н о в и ћ , Љ. *et. al.*, 1995, 2007; С т о ј и - с а в љ е в и ћ , Д., 2007): Острозуб, Мустафа и Фељешана. Водопад Велика и Мала Рипаљка је прва природна реткост од националног значаја која је заштићена 11.04.1949. године. О њој су се старали Срески народни одбор у Сокобањи, заједно са Шумским газдинством у Алексинцу и Управом санаторијума Озрен. Закон о

заштити природе (предлог) утврдио је 11. април за Дан заштите природе у Србији. Први проглашени национални парк у Србији је Фрушка Гора (1960. године).

Према Закону о заштити животне средине из 1991. године, врсте природних добара које се стављају под заштиту су: национални парк, парк природе, предео изузетних одлика, резервати природе (општи и специјални), споменик природе (ботаничког, хидроморфолошког и геолошког карактера) и природне реткости (биљне и животињске врсте). Национални паркови се установљавају Законом. Уредбама Владе Републике Србије и решењима Града Београда и скупштина општина установљавају се остала заштићена природна добра.

У периоду 1945-1991. године установљена су следећа заштићена природна добра: регионални парк природе, парк шума, предео нарочите природне лепоте, строги природни резерват, меморијални природни споменик и простор око непокретног културног добра. Према важећим законским прописима заштита је имала претежно „конзерваторски карактер“.

Правилником о категоризацији заштићених природних добара („Сл. гласник РС“, бр. 30/1992) регулисано је да природна добра која су стављена под заштиту пре 1991. године подлежу категоризацији, ревизији и валоризацији коју треба да спроводи Завод за заштиту природе Србије.

Табела 1. Заштићена природна добра у Србији - стање 31.12.2008. године

Table 1. Protected areas in Serbia - dated 31.12.2008

ред. бр.	врста заштићеног природног добра	број	површина (ha)
1.	национални парк	5	158.986,36
2.	парк природе	12	232.541,11
3.	<i>регионални парк природе</i>	4	5.902,98
4.	<i>парк шума</i>	1	19,65
5.	предео изузетних одлика	11	33.638,00
6.	<i>предео нарочите природне лепоте</i>	6	15.564,99
7.	специјални резерват природе	16	86.714,00
8.	резервати природе (општи и строги)	56	1.405,91
9.	споменици природе	323	8.399,00
10.	<i>меморијални природни споменик</i>	27	2.328,00
11.	<i>простор око непокретних културних добара</i>	15	1.676,00
12.	природне реткости: 215 биљних и 429 животињских врста		
свега 1-11		475	547.176,00

Ревизија и валоризација природног добра подразумева: утврђивање стања и одређивање мера, услова и режима заштите (О с т о ј и ћ, Д., В у к и н, М., 2007), очувања и развоја основних вредности; одређивање **категорије природног добра** (значај које оно има за Републику Србију; I категорија – заштићено природно добро од изузетног значаја, II категорија – од великог значаја и III категорија – значајно природно добро); вредновање у односу на укупну природу; избор и одређивање стараоца - управљача природног добра. Нажалост, и после 18 година (од доношења закона) постоје заштићена природна добра која нису валоризована, што знатно отежава спровођење заштите, развоја и одрживог коришћења.

Акнима о заштити природних добара одређују се управљачи, односно, стараоци заштићених природних добара. **Управљачи** су Јавна предузећа Национални паркови који управљају националним парковима (НП Фрушка Гора, Тара, Копаоник, Ђердап и Шар планина). **Стараоци су:** јавна предузећа за газдовање шумама: ЈП „Србијашуме“ и ЈП „Војводинашуме“, деоничарска и акционарска друштва, ловачка и планинарска удружења, туристичке организације, рибарска газдинства, јавна комунална предузећа, музеји, Српска православна црква, невладине организације, Биолошки и Шумарски факултет и др.

Закон о заштити животне средине није дефинисао критеријуме (организационе, кадровске, техничке и др.) које треба да испуни субјект да би му било поверено на старање заштићено природно добро.

4. ЗАШТИЋЕНА ПРИРОДНА ДОБРА У ЈАВНОМ ПРЕДУЗЕЋУ "СРБИЈАШУМЕ"

Јавно предузеће за газдовање шумама „Србијашуме“ у оквиру своје делатности обавља и послове заштите, одрживог развоја и коришћења заштићених природних добара у складу са законским прописима, актима о заштити, плановима и програмима заштите и развоја. У време доношења Закона о заштити животне средине (1991), које се поклапа са оснивањем ЈП „Србијашуме“, на шумским подручјима која су била у надлежности предузећа на целој територији Србије, затечено је 150 заштићених природних добара површине 214.561,00 ha у статусу строгих природних резервата (80), природних споменика (60) и других врста заштићених природних добара (10). Заштићена природна добра била су у статусу који им је дат у време проглашења, са недовољно истраженим природним и створеним вредностима, без прописане планске документације и идентификације на терену (необележена) и слично. У таквој ситуацији ЈП „Србијашуме“ водило је интензивне активности на конституисању и успостављању јединственог система интегралног газдовања шумама и започело је са спровођењем обавеза у области заштите и унапређења природних добара.

Табела 2. Заштићена природна добра у ЈП „Србијашуме“
Table 2. Protected areas entrusted to SE "Srbijašume"

ред. бр.	врста заштићеног природног добра	стање 31.12.2000.		стање 31.12.2008.	
		број	површина (ha)	број	површина (ha)
1.	парк природе	3	217.403,00	3	225.148,64
2.	регионални парк природе	3	4.655,00	1	296,64
3.	предео изузетних одлика	2	6.637,00	3	4.348,96
4.	предео нарочите природне лепоте	3	11.265,00	3	11.265,00
5.	парк шума	3	243,00	1	19,65
6.	резерват природе (строги + општи)	70	5.624,00	38	630,57
7.	специјални резерват природе	5	69.362,00	1	115,72
8.	споменик природе	42	149,00	32	1.805,53
9.	меморијални природни споменик	8	468,00	5	442,95
10.	простор око непокретног културног добра	6	890,00	4	499,90
свега 1-10		145	316.696,00	91	244.573,56

Табела 3. Заштићена природна добра
Table 3. Protected areas

ред. бр.	назив заштићеног природног добра	година проглашења	површина (ha)
I	заштићена природна добра установљена Уредбама Владе Републике Србије		
1.	Општи резерват природе „Винатовача“	1995.	37,43
2.	Специјални резерват природе „Јелашничка клисура“	1995.	115,72
3.	Парк природе "Стара планина"	1997.	142.219,64
4.	Споменик природе „Лазарев кањон“	2000.	1.755,00
5.	Парк природе „Сићевачка клисура“	2000.	7.746,00
6.	Споменик природе „Клокочевац“	2000.	0,64
7.	Парк природе „Голија“ и Резерват биосфере „Голија-Студеница“	2001.	75.183,00
8.	Предео изузетних одлика „Лептерија-Сокоград“	2002.	345,33
9.	Општи резерват природе „Буково“	2007.	10,42
10.	Општи резерват природе „Данилова коса“	2008.	6,73
11.	Општи резерват природе „Прокоп“	2008.	5,91
свега I-11			227.425,82
II	заштићена природна добра установљена Решењима Града Београда		
12.	Предео изузетних одлика „Космај“	2005.	3.514,50
13.	Предео изузетних одлика „Авала“	2007.	489,13
свега 12-13			4.003,63
III	заштићена природна добра установљена у периоду	1945-1990.	13.144,11
свега I+II+III			244.573,56

Табела 4. Структура површине заштићених природних добара
- стање 31.12.2008.

Table 4. Ownership structure of the protected areas - dated 31.12.2008

ред. бр.	назив заштићеног природног добра	површина по власништву (ha)			
		државно	приватно	друштвено	свега
1.	ОРП „Винатовача“	37,43			37,43
2.	СРП „Јелашничка клисура“	57,28	20,50	37,94	115,72
3.	ПП „Стара планина“	68.118,86	65.136,78	8.964,00	142.219,64
4.	СП „Лазарев кањон“	1.165,00	590,00		1.755,00
5.	ПП „Сићевачка клисура“	697,10	5.836,90	1.212,00	7.746,00
6.	СП „Клокочевац“	0,64			0,64
7.	ПП „Голија“	27.306,00	48.877,00		75.183,00
8.	ПИО „Лептерија-Сокоград“	324,14	15,22	2,97	345,33
9.	ОРП „Буково“	10,42			10,42
10.	ОРП „Данилова коса“	6,73			6,73
11.	ОРП „Прокоп“	5,91			5,91
свега I-10		97.732,51	119.476,40	10.216,91	227.425,82
12.	ПИО „Космај“	688,30	2.826,20		3.514,50
13.	ПИО „Авала“	370,35	3,00	115,78	489,13
свега 12-13		1.058,65	2.829,30	115,78	4.003,63
13.	78 ЗПД	13.144,11			13.144,11
свега I-13		111.935,17	122.305,70	10.332,69	244.573,56
%		45,8	50,0	4,2	100,0

Јавно предузеће „Србијашуме“ газдовало је шумама и заштићеним природним добрима на подручју централне Србије, Војводине и Косова и Метохије (у периоду 1991-1999), централне Србије и Војводине (у периоду 1991-2002), а сада газдује подручјем централне Србије (од 2002).

Акtima Владе Републике Србије (Уредбе о заштити природних добара), Јавном предузећу „Србијашуме“ поверено је на старање 11 заштићених природних добара, а актима града Београда, два заштићена природна добра.

Јавно предузеће „Србијашуме“ стара се и о 78 заштићених природних добара површине 13.144,11 ha (установљена у периоду 1945-1990) по основу имаоца.

Актом о заштити прописују се **режими заштите** за заштићено природно добро. Под режимом заштите подразумева се скуп мера и услова којима се одређује начин и степен заштите, коришћења, уређења и унапређења заштићеног природног добра. На заштићеном природном добру могу се установити режими заштите I, II и III степена. У I степену заштите утврђује се забрана коришћења природних богатстава и искључују сви други облици коришћења простора и активности осим научних истраживања и контролисана едукације. У II степену заштите утврђује се ограничено и строго контролисано коришћење природних богатстава, активности које омогућававају унапређење стања и презентацију природног добра без последица по његове примарне вредности и у III степену заштите утврђује се селективно и ограничено коришћење природних богатстава, контролисана интервенције и активности у простору усклађене са функцијама заштићеног природног добра и везане за традиционалне облике обављања привредних делатности и становања, укључујући и туристичку изградњу.

Табела 5. Структура површине шума заштићених природних добара - стање 31.12.2008.

Table 5. Ownership structure of forests in protected areas - dated 31.12.2008

ред. бр.	назив заштићеног природног добра	површина шума (ha)		остало (ha)	свега (ha)
		државне	приватне		
1.	ОРП „Винатовача“	37,43			37,43
2.	СРП „Јелашничка клисура“	23,82	2,62	89,28	115,72
3.	ПП „Стара планина“	68.118,86	18.314,00	55.786,78	142.219,64
4.	СП „Лазарев кањон“	771,00	366,08	617,92	1.755,00
5.	ПП „Сићевачка клисура“	587,12	3.251,88	3.907,00	7.746,00
6.	СП „Клокочевац“	0,64			0,64
7.	ПП „Голија“	21.068,00	18.460,00	35.655,00	75.183,00
8.	ПИО „Лептерија-Сокоград“	318,77	3,63	22,93	345,33
9.	ОРП „Буково“	10,42			10,42
10.	ОРП „Данилова коса“	6,73			6,73
11.	ОРП „Прокоп“	5,91			5,91
12.	ПИО „Космај“	636,00	763,00	2.155,50	3.514,50
13.	ПИО „Авала“	370,35	3,00	115,78	489,13
14.	осталих 78 ЗПД	12.117,11		1.027,00	13.144,11
свега 11-14		104.072,13	41.164,24	99.337,19	244.573,56
%		42,6	16,8	40,6	100,0

Обавеза стараоца, између осталог, је да обезбеђује спровођење прописаних режима заштите и да контролише њихово поштовање од стране свих корисника заштићеног природног добра. Пракса показује да је највеће непоштовање прописаних режима заштите од стране власника приватних поседа (сопственици-приватни власници шума, пољопривредног земљишта, ливада, пашњака и др.). Из табеле 4 види се да је површина под приватним власништвом 50,0%, што додатно усложњава послове стараоцу у области заштите, развоја и одрживог коришћења.

У Парку природе „Стара планина“ Уредбом о заштити из 1997. године није успостављен тростепени режим заштите. Површину од 231,14 ха чине строги природни резервати и споменици природе установљени пре 1991. године. На заштићеним природним добрима о којима се стара ЈП „Србијашуме“, по основу имаоца, нису успостављени режими заштите, осим што се у строгим природним резерватима (2.000,19 ха) искључују било какви облици коришћења.

Закон о заштити животне средине (1991) регулише питање накнаде кориснику-имаоцу заштићеног природног добра услед забране и ограниченог коришћења заштићеног природног добра. До сада није било накнаде корисницима-имаоцима. Због неразумевања државе и недостатка финансијских средстава за накнаду, режими првог и другог степена заштите успостављају се углавном на површинама које су у државном власништву (пре свега у државним шумама), тако да значајна и вредна подручја у приватном власништву остају ван строге и ограничене заштите. -

Табела 6. Режији у заштићеним природним добрима - стање 31.12.2008
Table 6. Regimes in protected areas - dated 31.12.2008

ред. бр.	назив заштићеног природног добра	површина по режимима заштите (<i>ha</i>)			
		I	II	III	свега
1.	ОРП „Винатовача“	37,43			37,43
2.	СРП „Јелашничка клисура“		115,72		115,72
3.	ПП „Стара планина“	231,14			231,14
4.	СП „Лазарев кањон“		1.755,00		1.755,00
5.	ПП „Сићевачка клисура“		1.191,00	6.555,00	7.746,00
6.	СП „Клокочевац“	0,64			0,64
7.	ПП „Голија“	595,18	3.663,92	70.923,90	75.183,00
8.	ПИО „Лептерија-Сокоград“		309,03	36,30	345,33
9.	ОРП „Буково“	10,42			10,42
10.	ОРП „Данилова коса“	6,73			6,73
11.	ОРП „Прокоп“	5,91			5,91
свега 1-11		887,45	7.034,67	77.515,20	85.437,32
12.	ПИО „Космај“		677,00	2.837,50	3.514,50
13.	ПИО „Авала“	8,06	121,78	359,29	489,13
свега 11-12		8,06	798,78	3.196,79	4.003,63
13.	78 осталих ЗПД	2.000,19			2.000,19
свега 1-13		2.889,79	7.833,45	80.711,99	89.430,04
%		3,2	8,8	88,0	100,0

5. КОРИШЋЕЊЕ ЗАШТИЋЕНИХ ПРИРОДНИХ ДОБАРА

Најчешћи проблем који се јавља када се установи заштићено подручје је мишљење и став већине власника-корисника (локалног становништва) да су им права коришћења ограничена. Дешава се и да корисници шума имају исти став услед недовољног познавања мера забране и коришћења. Зато је један од битних задатака свих носилаца заштите природе у Србији да приближе заштиту природе свим корисницима простора, да, пре стављања подручја под заштиту, укажу на вредности због којих се подручје штити, користи које ће имати од заштите држава и становништво, а пре свега шта је приоритетна функција заштићеног природног добра. Такође, мора се ускладити планирани развој заштићених природних добара са капацитетима животне средине (сектори туризма, пољопривреде, шумарства, енергетике, заштите природе и др.). Посебан проблем представља опште-присутан тренд у Србији да када се подручје стави под заштиту (или док је поступак у току) почиње дивља градња од стране локалног становништва, а понекад и од представника државних институција (Н и к о л и ћ, С., 2006). Најилустративнији примери су НП „Копаноник“, ПИО „Овчарско-кабларска клисура“, СРП „Увац“, ПП „Стара планина“ и ПП „Голија“ (једини резерват биосфере у Србији, где је само две године након проглашења за заштићено природно добро бесправно изграђено преко 300 објеката, чак неки и изнад самог изворишта река у режиму првог степена заштите). Дивља градња није једини проблем, врло често је и бесправно коришћење рудних минерала, камена, изградња мини-хидроцентрала, фабрика за прераду воде и сл. (О с т о ј и ћ, Д., П е т е ш, Д., 2006)

Највеће површине у заштићеним природним добрима чине шумски екосистеми (59,4 % заштићене површине - табела 5) који су основ здраве животне средине и кључни фактор њеног очувања и унапређења. Шумским ресурсима у ЈП „Србијашуме“ газдује се на принципима одрживог газдовања, како би се задовољиле одговарајуће еколошке, економске, социјалне и културне потребе данашњих и будућих генерација на локалном и националном нивоу.

У последња три века шумама се газдовало по принципу трајности приноса (одржавање баланса између приноса и прираста шума). Принцип трајности приноса је први дефинисани став према коришћењу природних ресурса уопште и први значајан допринос унапређивању и заштити животне средине. Из принципа трајности приноса изведен је савремени принцип одрживог развоја који има шире значење и односи се на заштиту и унапређење биосфере у целини и развој економије (Т о м а н и ћ, Л., 1973).

На основу јасно и уравнотежено одређених приоритетних функција, у циљу заштите и унапређења животне средине у заштићеним природним добрима, планирање и извођење газдовања шумама и осталим природним вредностима треба да се заснива на:

- трајно одрживом газдовању;
- научно-истраживачком раду;
- економским могућностима државе и потребама становништва, најчешће у руралним подручјима;
- очувању и обнављању биолошке разноликости, где је рационално чувати и обнављати предеони диверзитет и регионални идентитет;

- очувању реликтних, ендемичних и угрожених врста;
- заштити природних станишта ретких, угрожених и вредних шумских и других екосистема;
- очувању и обнављању шумских станишта где се јављају извори воде, мочвара, клисура, избијања матичног супстрата на површину и др.;
- системима газдовања који најуспешније обезбеђују приоритетне, али и друге функције шума, односно, усклађују вишеструко коришћење шума са приоритетним функцијама (групимично пребирни начин газдовања, групимично малоповршинско просторно и временски уређено газдовање и оплодни начин газдовања на малим површинама);
- унапређењу газдовања у шумама сопственика – приватним шумама;
- најповољнијим облицима структуре (пребирне, вишеспратне, разнодобне састојине);
- најповољнијем природном обнављању шума, оптималној дужини трајања производног процеса, оптималној запремини, обрасту, склопу, броју стабала, размеру смеше, одговарајућем избору аутохтоних врста дрвећа при обнављању и пошумљавању, промени монокултура;
- нормалном размеру добних разреда;
- интензивној одговарајућој нези шума, поступцима и техникама које морају бити прилагођене природним процесима;
- обезбеђењу здравствених, естетско-рекреативних и санитарно-хигијенских функција шума;
- санацији шума у пропадању, сталној заштити шума (од биљних болести, штетних инсеката, пожара, ерозије и др.), земљишта, вода и ваздуха;
- могућности коришћења у оквиру утврђене намене и режима заштите (забрана коришћења, ограничено и контролисано коришћење);
- коришћењу и транспорту дебала и дрвних сортимената на начин који не проузрокује трајне штете екосистема;
- оптималном пројектовању и градњи шумских комуникација и инфраструктуре, са минималним оштећењима екосистема;
- одговарајућим поступцима, техници, технологији и времену реализације свих планова;
- решавању конфликта, образовању јавности и њеном учешћу у изради планова, подизању свести и др.;
- конзервацији генетичких ресурса (забрана антропогених утицаја на мањим површинама) и др.;
- остављању стојећих или палих, одумрлих, шупљих стабала у количини и просторном распореду ради очувања биолошког диверзитета;
- уравниотежавању притисака дивљих и домаћих животиња на обнављање, биодиверзитет и раст шума;
- заштити дивљачи, рибарства, пчеларства и др.;
- заштити културних споменика;
- међународној и регионалној сарадњи.

Међу шумарским стручњацима преовладава мишљење да пребирне и групично разnodобне састојине најбоље испуњавају и усклађују производне и остале функције шума.

Као начин газдовања треба избегавати или искључити:

- чисте сече, осим на малим површинама ради мелиорације;
- сече обнављања са кратким подмладним раздобљем на великим површинама;
- чисте састојине на великим површинама, осим ако су последица станишних услова;
- јаке захвате сеча на великим површинама;
- кратке опходње, мање пречнике сечиве зрелости и уношење егзота;
- ширење монокултура на рачун биоразноврности и др.

Шумарски стручњаци који се баве планирањем газдовања треба да учествују у решавању проблема коришћења простора (изради просторних планова, планова детаљне регулације и др.). Сви шумарски инжењери треба да прошире знања, посебно еколошка, информационо-комуникациона, информатичка и др. Неопходна је и знатно већа сарадња међу секторима, институцијама и професијама, ради обезбеђивања партиципативног приступа.

Заштита и унапређивање стања животне средине само у заштићеним природним добрима није довољна за унапређење целокупног квалитета човековог окружења и очувања здравља људи. Због тога сви шумски екосистеми у оквиру ЈП „Србијашуме“ имају одговарајућу заштиту. Одрживо коришћење шума обезбеђује се између осталог и одмереним захватом у дубећу дрвну запремину. У ЈП „Србијашуме“, годишње, у дубећу дрвну запремину захвати се око 0,90%, а у текући запремински прираст око 35%. Интензитет годишњег захвата у појединим европским земљама креће се 0,7-3,1% по запремини и 24-85% у односу на годишњи текући запремински прираст (М е д р е в и ћ, М., Ш љ у к и ћ, Б., 2004).

Планирање и извођење газдовања треба да буде еколошки одрживо, економски изводљиво, социјално одговорно и политички прихватљиво. Због повећаног притиска и захтева који се постављају пред највредније шумске екосистеме (негативни захтеви према шумарству и државној имовини, промена намене шума и шумског земљишта), заштићена природна добра и ресурсе, треба спречити доношење и реализацију штетних одлука (туризам, саобраћај и пратећа инфраструктура), јер оне за последицу већ имају губитак шумских екосистема, диверзитета и негативне последице на ресурсе и животну средину. Приликом планирања и извођења газдовања треба имати у виду промене климе које угрожавају и отежавају заштиту и унапређивање заштићених природних добара. Шумски екосистеми имају велики значај као енергент (нефосилна горива). Коришћење биомасе је важан обновљив извор енергије који би ублажио климатске промене проузроковане „ефектима стаклене баште“. Са коришћењем биомасе треба одмах почети, пре свега, у заштићеним природним добрима.

У заштићеним природним добрима значајне површине, поред шума и шумског земљишта, чине и пољопривредне површине, пашњаци, ливаде, воћњаци и др. Савремена пољопривреда је један од највећих загађивача животне средине. Мерама заштите и развоја може се допринети производњи здраве хране. Држава би требало да издваја средства за подстицање еколошке пољопривреде (комбина-

ција традиционалних метода и нових истраживања како би се произвела храна без употребе минералних ђубрива, пестицида и генетичког инжењеринга). Производња и сакупљање шумског воћа, лековитог биља, шумских плодова, гљива и сировина за козметику, у заштићеним природним добрима, може бити важан приход за локално становништво и за староца-управљача. Највећи проблем садашњих генерација је како нахранити свет, а при том не уништити земљу, екосистеме и водне ресурсе од којих зависи живот. Посебно је важно спречити загађивање извора питке воде, јер је вода један од кључних проблема 21. века. Један од начина је успостављање заштићених природних добара, где би коришћење природних ресурса, воде и земљишта било под сталним надзором. У скоро целој Србији су непланско и нестручно каптирани извори воде на свим планинама, без остављања биолошког минимума, што угрожава опстанак биљног и животињског света и чини нерационалним коришћење воде.

При заштити и коришћењу заштићених природних добара посебан проблем представља и нерешено питање управљања отпадом (општеприсутан проблем у Србији), одлагање комуналног отпада у шумским екосистемима и постојање великог броја сметилишта и дивљих депонија. Заstraшујуће делује податак да се у Србији годишње произведе и баци милијарду и по пластичних кеса. Једна кеса се произведе за једну секунду, користи се 20 минута и треба јој од 100 до 400 година да се разгради природним путем. У Јапану се рециклира 80-90% отпада, у земљама ЕУ 30-40% отпада, а у Србији само 6-8% укупног отпада, убедљиво најмање у региону.

6. СТАРАЊЕ О ЗАШТИЋЕНИМ ПРИРОДНИМ ДОБРИМА

Јавно предузеће за газдовање шумама „Србијашуме“ Београд има водећу позицију у газдовању шумским екосистемима и ловиштима и старању заштићеним природним добрима.

Организација старања о заштићеним природним добрима у складу је са тростепеном организацијом предузећа. Послови заштите природе и животне средине конципирају се на нивоу ЈП „Србијашуме“ у генералној дирекцији (I ниво). У оперативном смислу, ове послове организује и спроводи Сектор за шумарство и заштиту животне средине, Одељење за заштиту шума и заштићена природна добра у непосредној сарадњи са одговарајућим службама у шумским газдинствима и у координацији са осталим секторима у генералној дирекцији. Други ниво су шумска газдинства (17 шумских газдинстава на подручју централне Србије) са службама шумарства у којима се пословима заштите природе и животне средине баве самостални референти за приватне шуме и заштиту животне средине. Трећи ниво су шумске управе (66) у којима се пословима заштите природе и животне средине баве реверни инжењери, реверни инжењери за приватне шуме, реверни техничари за приватне шуме и заштиту животне средине и чувари заштићених природних добара.

Актом установљења заштићеног природног добра прописују се обавезе за староца, односно, ЈП „Србијашуме“ које је дужно је да: обележи заштићено природно добро (зоне режима I и II степена заштите и спољну границу заштићеног при-

родног добра); донесе средњорочни и годишњи програм заштите и развоја; редовно извештава надлежно Министарство за заштиту природе и животне средине о извршењу Годишњих програма заштите и развоја заштићених природних добара; донесе Правилник о унутрашњем реду и чуварској служби заштићеног природног добра и Правилник о висини и начину обрачуна накнада за коришћење природних вредности и услуга заштићеног природног добра, на које сагласност даје надлежно Министарство за заштиту природе и животне средине; усклади претходно донете основе газдовања шумама, ловне основе, планове и програме са утврђеним режимима заштите на проглашеном заштићеном природном добру; обезбеди поштовање прописаних режима заштите од стране свих корисника заштићеног природног добра (обавеза прибављања услова заштите природе и животне средине за извођење радова у заштићеном природном добру; обавеза израде процене утицаја и израде стратешке процене утицаја на животну средину); успостави сарадњу на локалном (локално становништво, корисници заштићеног природног добра, локална самоуправа), националном (стараоци и управљачи других заштићених природних добара, надлежне институције и министарства, невладине организације) и међународном нивоу; уређује, промовише и презентује заштићено природно добро.

7. ФИНАНСИРАЊЕ ЗАШТИЋЕНИХ ПРИРОДНИХ ДОБАРА

Према Закону о заштити животне средине (1991), средства за заштиту и развој заштићених природних добара обезбеђују се: из буџета Републике Србије, из прихода који се остваре вршењем делатности предузећа, односно, организације која се стара - управља заштићеним природним добром, од накнада за коришћење заштићеног природног добра и из других извора. За коришћење заштићеног природног добра предузећа, друга правна лица и грађани (корисници) плаћају накнаду староцу-управљачу. Средства остварена од накнада користе се за заштиту и развој заштићеног природног добра.

Трошкови спроведених мера заштите и развоја заштићених природних добара у ЈП „Србијашуме“ у три средњорочна периода (прерачунати према јединичним ценама коштања у 2006. години) су :

Табела 7. Трошкови заштите и развоја заштићених природна добра
Table 7. Costs of protection and development of protected areas

ред. бр.	заштићена природна добра		период	трошкови (дин)
	број	површина (ha)		
1.	150	214.561,00	1992-1996	230.330.504,80
2.	145	316.696,00	1997-2001	294.927.191,92
3.	97	244.122,81	2002-2006	302.259.144,16

Стање шума којима газдује ЈП „Србијашуме“ не омогућава велика улагања у заштићена природна добра. Схватајући значај заштите и унапређења животне средине, за садашње и будуће генерације, ЈП „Србијашуме“ уложило је значајна средства (на горњој граници својих могућности) у очување и развој заштићених

природних добара. Финансијска средства за газдовање шумама за које су утврђене приоритетне општекорисне функције шума, сагласно Закону о шумама (члан 73), треба да обезбеди доносилац акта. У противном ЈП „Србијашуме“ није дужно да спроводи мере газдовања којима се ограничава право коришћења шума.

Економска снага нашег становништва не даје велике могућности наплате накнада за коришћење природних и створених вредности заштићеног природног добра (улазнице, таксе и др.).

Без обзира на законом дефинисану обавезу финансирања заштићених природних добара из буџета Републике Србије, у периоду 1992-2007. године, Министарство заштите животне средине суфинансирало је заштиту и развој заштићених природних добара о којима се стара ЈП „Србијашуме“ у износима: 7.400.000,00 динара (113.288,43 € у 2003. години) и 7.593.300,00 динара (98.130,01 € у 2007.години), што просечно годишње износи 14.094,57 €, 0,06 € по хектару заштићеног природног добра или 4,56 динара (један € - 76,00 динара). У области финансирања заштићених природних добара, која су установљена актима града Београда, ситуација је знатно боља. Град Београд суфинансирао је послове у заштићеним природним добрима: Предео изузетних одлика „Космај“, у периоду 2005-2008. године, са 33.788.590,00 динара (444.586,70 €) и Предео изузетних одлика „Авала“, у 2008. години, са 6.000.000,00 динара (78.947,40 €).

Неопходно је знатно повећати износ финансијских средстава ради остваривања циљева заштите и одрживог развоја, без обзира на финансијске тешкоће у којима се налази држава (заштита природе не може да чека економско побољшање). Потребно је израдити вишегодишњи план финансирања заштите животне средине, одредити приоритете у финансирању, услове и критеријуме за доделу и коришћење средстава (конкурс, обим, врста радова и др.). Посебно треба водити рачуна о ефикасности употребе, транспарентности доделе финансијских средстава управљачима-стараоцима заштићених природних добара и контроли утрошених средстава.

У данашње време није довољно само стварати материјална добра, већ треба и сачувати природу. Бржи развој привреде може омогућити ефикасније решавање еколошких проблема. Одрживи развој у заштићеним природним добрима, не само да није терет, већ пружа могућност изградње тржишта и отварање нових радних места – „зелена економија“. Држава треба више и ефикасније да стимулише оснивање и развој малих и средњих предузећа. Тржишта угљеника, куповина и продаја ускладиштеног угљеника, могла би да усмере значајна средства према пројектима очувања и обнове природе.

Садашња светска економска криза успориће заштиту и развој природе. Део решења кризе може бити ангажовање незапослених на пословима заштите животне средине. Уједно је то и прилика да се политички лидери и јавност увере у важност очувања природе, како планета не би доживела потпуни крах са несagleдивим еколошким, економским и социјалним последицама.

8. ОДРЖИВИ РАЗВОЈ ЗАШТИЋЕНИХ ПРИРОДНИХ ДОБАРА

Одрживи развој и одрживо коришћење ресурса представљају основу савременог концепта заштите животне средине. Заштита природе имала је свој поступни развој од конзерваторског карактера (заштите ретких биљних и животињских врста, делова шума, посебно вредних објеката и делова природе) до комплексних облика заштите и унапређивања екосистема и предела. Савремена концепција заштите природе и животне средине подразумева првенствено заштиту, очување и унапређење виталних елемената биодиверзитета и еколошки вредних екосистема и предела, обезбеђивање одрживог коришћења природних ресурса ради задовољења материјалних, здравствених, рекреативних и културних потреба човека. Екосистеми су „крхки“ системи који нас одржавају и све већа свест о нашој зависности од природе могла би да подстакне нова настојања да се заустави пропадање екосистема. Свакодневно изумирају, ишчезавају и нестају на стотине биљних и животињских врста, нестају станишта и све више је угрожен опстанак и самог човека. Као и свака друга врста, и ми зависимо од здравља екосистема. Научници су доказали да морамо да заштитимо целе екосистеме, а не само поједине врсте, ако желимо да спасемо угрожене врсте и очувамо здрав предео. Да би смо сачували земљу, воду и жива бића, потребно је управљати њима као целином, уз помоћ „екосистемског планирања“.

Данас половина човечанства живи у градовима, који покривају мање од 3% укупне копнене површине земље (74% у градовима ЕУ и 57,2% у градовима у Србији), урбанизација је све динамичнија, а миграција становништва у градове створила је проблем и на свом изворишту, селу. Активности у заштићеним природним добрима могу да успоре одлазак и задрже локално становништво. За опстанак у руралним подручјима неопходно је обезбедити инфраструктуру (путну, енергетску, телефонску и др.), пре свега, одговарајућу путну, која би била и у функцији развоја заштићених подручја. Са развојем и појевтињењем дигиталне технологије и мобилне телефоније повезују се велике заједнице, а са њима и прилике да се благодети технологије приближе и сиромашном делу човечанства.

Предела и објекти заштићене природе спадају међу највредније еколошко-туристичке потенцијале. Према проценама Светске туристичке организације, размере пословања у туризму данас су једнаке или чак премашују оне у сектору извоза нафте и производње хране. Научна истраживања у средњој Европи доказују спремност туриста да плаћају посете и одмор у шуми, што у многим шумама превазилази нетовредност производње дрвета. У пределима заштићене и очуване руралне природе могу се формирати најлепше екотуристичке дестинације са најбољом екотуристичком понудом, јер су најчешће у питању брдски и планински предели са селима разбијеног типа, која од сеоског туризма очекују допунске приходе (слика 1). Поред екотуризма, заштићена природна добра могу бити значајна и за развој агротуризма, сеоског, планинског, рекреативног и авантуристичког туризма, фото-сафари, одржавање и повратак старих заната, традиционалних делатности и узгоја аутохтоних раса животиња у планинским пределима (смањен сточни фонд и интензитет екстензивног узгоја). Заштићена природна добра нису само пројекти већ начин живота, утемељен у историји, култури и традицији.

Слика 1. Село Беле Воде, ПП „Голија“
Figure 1. The village Bele Vode, Nature Park “Golija”

За остварење свих функција заштићених природних добара највећи значај имају људски ресурси (сарадња са становништвом, локалном самоуправом, невладиним и владиним организацијама, школама и др.), подизање свести свих релевантних субјеката и јачање образовања као неопходних предуслова за остварење циљева одрживог развоја.

9. ЗАКЉУЧАК

Јавно предузеће за газдовање шумама „Србијашуме“ Београд водеће је предузеће у газдовању шумским екосистемима, ловиштима и заштићеним природним добрима. Највеће површине у заштићеним природним добрима чине шумски екосистеми, који су основ здраве животне средине и кључни фактор њеног очувања и унапређења.

Заштиту природних добара треба унапређивати у стварној заштити и развоју, одређивању површина заштите и приоритетних функција, избору стараоца - управљача и реализацији постављених циљева и мера. Посебно вредним природним добрима у саставу шумских подручја треба да се стара Јавно предузеће „Србијашуме“, по систему интегралног газдовања функцијама шума. Шумарски стручњаци су у оквиру својих планских докумената заштитили 25% површина шума којима газдују (стручно, етички и добровољно).

Приоритетни задаци су унапређење: планова управљања заштићеним добрима у складу са савременим међународним стандардима и европским директивама; праћења стања биолошке разноврсности; капацитета управљача заштићених подручја и подизање ефикасности државних органа на спречавању и кажњавању

непрописних активности у заштићеним и еколошки значајним подручјима (побољшати квалитет живота а да се при том не уништи околина). Мере заштите и развоја у заштићеним природним добрима омогућиће задржавање локалног становништва и побољшање услова за њихов живот, посебно у руралним подручјима. С обзиром на снагу шумарског сектора, организацију, међусобну сарадњу институција (разједињеност), стање и обученост кадрова, старање-управљање заштићеним природним добрима, важан је чинилац афирмације предузећа и струке у целини.

Стање шума којима газдује ЈП „Србијашуме“ не омогућава велика улагања у заштићена природна добра. Схватајући значај заштите и унапређења животне средине, за садашње и будуће генерације, ЈП „Србијашуме“ уложило је значајна средства (на горњој граници својих могућности) у очување и развој заштићених природних добара. Унапређењу заштите животне средине на просторима о којима се стара и газдује ЈП „Србијашуме“, допринела је и успешна сарадња са Министарством животне средине (изузев финансирања) и Заводом за заштиту природе Србије. Предузеће, а и шумарски сектор, мора бити спремно да „задржи простор и остане на простору, пре свега шумарском“, јер смо сведоци да се шумски екосистеми као најатрактивнији заштићени простори дају на старање-управљање недовољно кадровски, организационо и технички опремљеним организацијама. Прети опасност да део највреднијих простора постану локације за (неоправдану) градњу. У пракси се дешава да политичке одлуке надјачају еколошки и економски аспект, што има погубне последице за очување и развој екосистема.

Планирање и извођење газдовања шумама у заштићеним природним добрима треба да се заснива на трајно одрживом газдовању, економским могућностима државе, потребама становништа и др. Шумарски сектор мора да се избори за то да држава финансира заштићена природна добра јер је она и најодговорнија за очување и унапређење животне средине за садашње и будуће генерације. Будућност зависи од одлуке коју донесемо данас.

ЛИТЕРАТУРА

- А л е к с и ћ, П., Ј а н ч и ћ, Г. (2006): Планирање газдовања у заштићеним природним добрима Јавног предузећа „Србијашуме“. Зборник радова са Међународне конференције „Газдовање шумским екосистемима националних паркова и других заштићених подручја“, Јахорина-Тјентиште.
- В у ч и ћ е в и ћ, С. (1999): Шума и животна средина. ЈП „Србијашуме“ Београд и Шумарски факултет Универзитета у Београду. Финеграф, Београд.
- В у ч и ћ е в и ћ, С. (2004): Прилог дефинисању оптималне шумовитости. Шумарство бр. 4, Београд. (стр. 109 – 115)
- Ј а н ч и ћ, Г., Р а д о в а н о в и ћ, Т., С л а в к о в и ћ, Н. (2005): Управљање заштићеним природним добрима - Развој плана имплементације реструктурирања ЈП „Србијашуме“ кроз партиципацију. ЈП „Србијашуме“ Београд.
- М е д а р е в и ћ, М. (2006): Планирање газдовања шумама. Уџбеник. Шумарски факултет Универзитета у Београду. Београд.
- М е д а р е в и ћ, М., Ш л љ у к и ћ, Б. (2004): Одрживо коришћење шума. Стратешки оквир за одрживи развој Србије. ИАУС. Београд.

- Н и к о л и ћ, С. (2006): Туризам у заштићеним природним добрима Србије. Завод за заштиту природе Србије, Београд, Графопринт, Горњи Милановац.
- О с т о ј и ћ, Д., П е т р а ш, Д. (2006): Стање, концепт и перспективе заштите природног добра „Лојаник“ код Матарушке бање. Шумарство бр. 3, Београд. (стр. 165 – 176)
- О с т о ј и ћ, Д., В у к и н, М. (2007): Заштићена природна добра Србије. Шумарство број 1-2, Београд, стр. 117-192.
- С т о ј а н о в и ћ, Љ., К р с т и ћ, М., О с т о ј и ћ, Д. (1995): Проучавање стања и развојне фазе букове шуме „Винатовача“. Шумарство бр. 3, Београд. (стр. 11 – 18)
- С т о ј а н о в и ћ, Љ., О с т о ј и ћ, Д., В у к и н, М. (2007): Стање и перспективе заштите строгог природног резервата „Мустафа“. Шумарство бр. 1-2, Београд. (стр. 13 – 24)
- С т о ј а н о в и ћ, Љ., К р с т и ћ, М. (2008): Гајење шума, уџбеник, Шумарски факултет Универзитета у Београду, Удружење шумарских инжењера и техничара Србије, Београд.
- С т о ј с а в љ е в и ћ, Д. (2007): Прашума „Фељешана“. Шумарство бр. 3-4, Београд. (стр. 19 – 31)
- Т о д и ћ, Д. (2002): Међународне конвенције у области животне средине у СР Југославији. Регионални центар за животну средину за Централну и Источну Европу, РЕЦ Канцеларија у Југославији – Београду.
- Т о м а н и ћ, Л. (1973): Ресурси (и потенцијали) шумских екосистема Србије. Шумарство бр. 1-2, Београд. (стр. 3 – 11)
- УНДП (2008): Заглављени у прошлости (енергија, животна средина и сиромаштво у Србији и Црној Гори). Србија.
- * (2006): Стратегија развоја шумарства Републике Србије, Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије.
- * Службени гласник Републике Србије (2005; 2007): Национална стратегија одрживог развоја. бр. 55/05, 71/05, 101/07.

PROTECTED AREAS OF THE STATE ENTERPRISE “SRBIJAŠUME“

*Predrag Aleksić
Gordana Jančić*

S u m m a r y

State Enterprise for Forest Management “Srbijašume“ in Belgrade is the leading enterprise in the management of forest ecosystems, hunting grounds and protected areas. Of the total forest area managed by this Enterprise, foresters have protected 25% by the planning documents. In SE “Srbijašume“, forest resources are managed by the principles of sustainable management, to satisfy the ecological, economic, social and cultural demands of the contemporary and future generations, at the local and national levels. The priority tasks are the improvement of the protected area management plans in compliance with modern international standards and the European Directives; improvement of biological diversity monitoring; capacity building of the protected region managers, and increasing the efficiency of state organs in the prevention and punishing of illegal activities in the protected and ecologically important areas (to improve the life quality without destroying the environment). The measures of protection and development in the protected areas will stop the migration of the local population and improve their living conditions, especially in rural regions. The status of the forests managed by SE “Srbijašume“ does not enable great investments in the protected areas. Aware of the significance of environmental protection, for present and future generations, SE “Srbijašume“ has invested considerable finances in the conservation and development of the protected areas. This was also contributed by the successful cooperation with the Ministry of Environment (except in financing) and the Institute for Nature Protection of Serbia. The Enterprise, and also the forestry sector, should be prepared to “keep the space and stay on the space, primarily in forests“ because there are numerous instances that forest ecosystems, as the most attractive protected areas, are entrusted for management to insufficiently organisationally and technically or workforce equipped organisations. The forestry sector should emphasise the importance of the fact that the state should finance the protected areas, because the state is the most responsible factor in the environmental conservation for both present-day and future generations.